

آشنایی با کلات نادری

ح. فرهنگدوست

تاریخچه کلات نادری را بدانیم

کلات نادری یکی از شهرهای ییلاقی معروف در شمال شرق ایران و خراسان رضوی است. این شهر در فاصله کمی از مشهد واقع شده است و در بخش شمالی آن قرار دارد. کلات نادری در مسیر جاده‌ای با نام جاده کلات و فاصله 159 کیلومتری شمال مشهد واقع شده است.

farhang

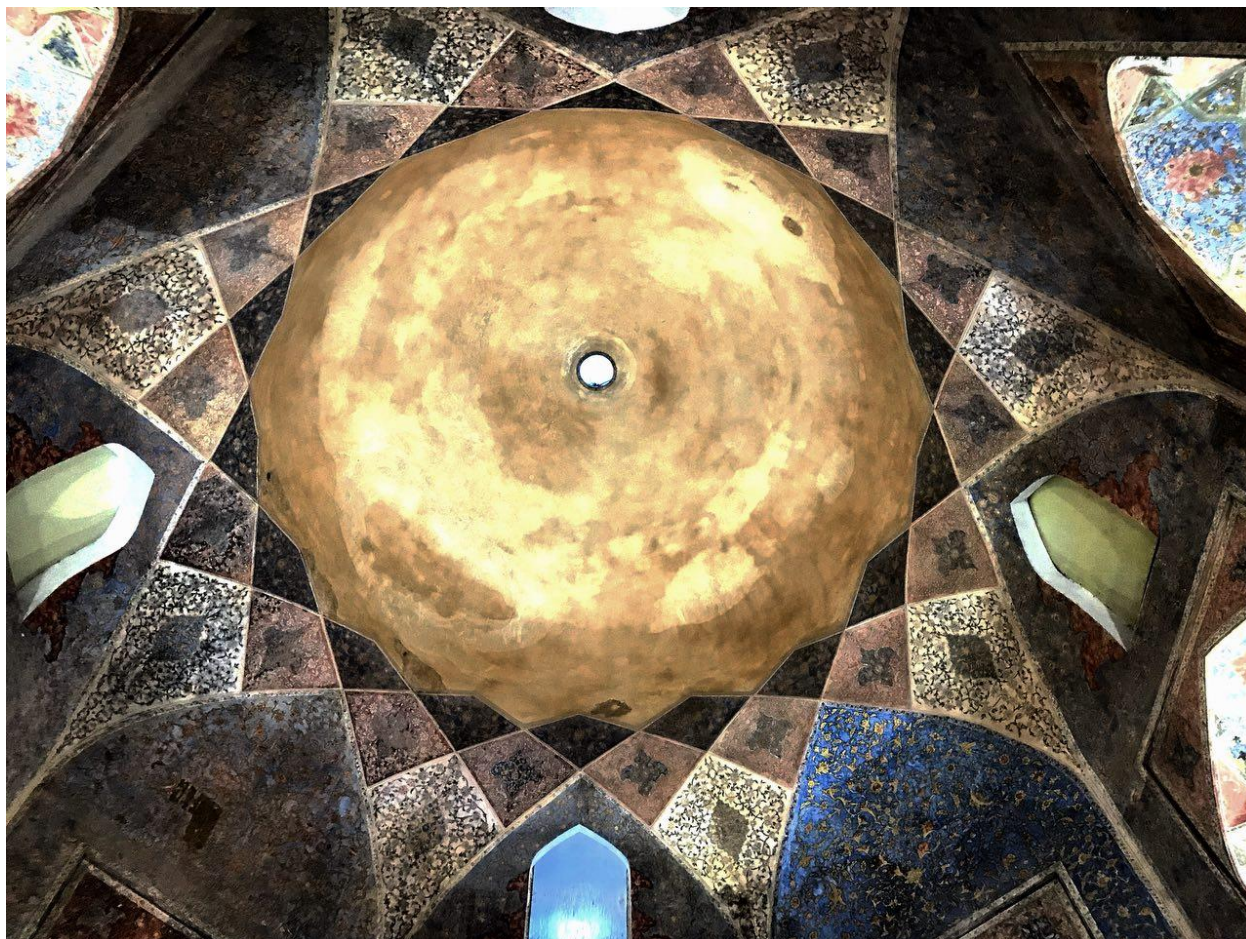
معنی کلات چیست؟

کلات. [ک] [ا] (۱) قلعه یادهی بزرگ را گویند که بر سر کوه یا پشته بلندی ساخته باشند خواه آباد باشد و خواه خراب (برهان) (ناظم الاطباء). قلعه. (حاشیه فرهنگ اسدی نخبوانی). ده کوچکی که بر پشته باشد. (اوبهی). دیهی باشد کوچک بر بلندی و اگر نیز خراب بود. (لغت فرس اسدی). دیه و قریه و قلعه بالای کوه. (غیاث) (از رشیدی). در ارمنی «کهلکه» و ظاهراً شکل قدیمی آن «کلاک» بوده و همین کلمه است که در اسماء مازندران بصورت «کلا» در آمده و قلعه معرب آن است... در طبری «کلا»، «کلا»، «کلا»، «کلا»، «کلا» و «کلا» و «کلا» (در آخر نام دیه ها درآید: حسن کلا، فیروزکلا). در جندقی و بیابانکی کلات بمعنی ده و کلاته بمعنی مزرعه... گیلکی «کلا» و «کلا» (کیا کلایه)... در شاهنامه بمعنی مطلق شهر مستحکم و قلعه آمده... (از حاشیه برهان چ معین):

تیر تو از کلات فرود آورد هزبر
تیغ تو از فرات برآرد نهنگ را.

کلات نادری

کلات نادر یا کلات، مرکز شهرستان کلات و شهری است مرزی در شمال شرقی استان خراسان رضوی. کلات در لغت به معنی ارگ، بارو و قلعه است. شهرت کلات مرهون نام نادر شاه افشار است که پسوند کلات نادر از نام این پادشاه دوره افشاریه گرفته شده است. کلات نادر در میان کوه‌های هزار مسجد قرار گرفته و از مشهد تا آن ۱۵۰ کیلومتر جاده کوهستانی است. این شهر، از شمال به وسیله تپه ماهورهای نسبتاً پست به طول ۱۸۰ کیلومتر با کشور ترکمنستان همجوار است. از جنوب به کوه هزارمسجد و شهرستان مشهد، از شرق به شهرستان سرخس و از سمت غرب به شهرستان درگز محدود می‌شود.

قلعه طبیعی کلات محوطه‌ای بیضی شکل است با طول بیش از ۳۰ کیلومتر و عرض ۲۵ کیلومتر که در میان رشته کوه هزار مسجد قرار گرفته و این رشته کوه از جانب جنوب غربی حائلی طبیعی است که این شهر را از مشهد و چناران جدا ساخته‌است. هنگامی که نادرشاه افشار در خراسان به حکومت رسید، ایران با آسیب جدی ضعف حکومت مرکزی روبه‌رو بود، اما نادر نه تنها این اتحاد را برای ایرانیان به ارمغان آورد، بلکه مهاجمان ایران را نیز به عقب راند و کشورگشایی را تا هندوستان ادامه داد. در این خلال کلات به عنوان پایگاهی نظامی و دژی نفوذناپذیر برای نادر دارای اهمیت بود. او پس از فتح هند و حدود سال ۱۱۲۰ خورشیدی دستور ساخت عمارتی را در کلات نادر داد که هم‌اکنون به عمارت خورشید یا کاخ خورشید مشهور است. از شواهد پیدا است که این بنا با نیت آرامگاهی برای نادر ساخته می‌شده‌است و دلیل آن نوع سازه و استفاده از آیات سوره نبا قرآن در کتیبه ای که دور تا دور سالن اصلی داخل عمارت که دربارهٔ معاد و زندگی پس از مرگ می‌باشد است. این عمارت تا پایان عمر نادر تکمیل نشد؛ اما با همین شرایط در مدت زمان حکومت نادر و حتی پس از آن نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت.

تاریخچه

کلات محل تلاقی تاریخ و جغرافیا است. شهر کلات نادر با توجه به این که در میان کوه قرار گرفته، به سرزمین دژهای نفوذ ناپذیر یا دژ خدای آفرین شهرت دارد. این شهر در دل خود لایه‌های تمدنی بسیاری از دوران تاریخ پیش از اسلام تا دوران معاصر را جای داده‌است. در ضلع شمالی شهر کنونی آثار برج و باروی قلعه‌های دوران ساسانیان کشف شده و دلیل انتخاب کلات توسط نادر نیز همین نفوذناپذیری آن بوده‌است. به عبارت بهتر کلات و عمارت خورشید آن بهترین محل ذخیره گنج‌های نادر بوده‌است. تخت طاووس، الماس کوه نور، الماس دریای نور و گنج‌های حاصل از جهانگشایی او به هندوستان که فراوانی آن و گران بهایی‌اش در تاریخ شهره عام است جایی برای نگهداری نیاز داشت و به گفته برخی مورخان کلات برای این منظور و برای پناه گرفتن در دوران خطر مناسبترین مکان بوده.

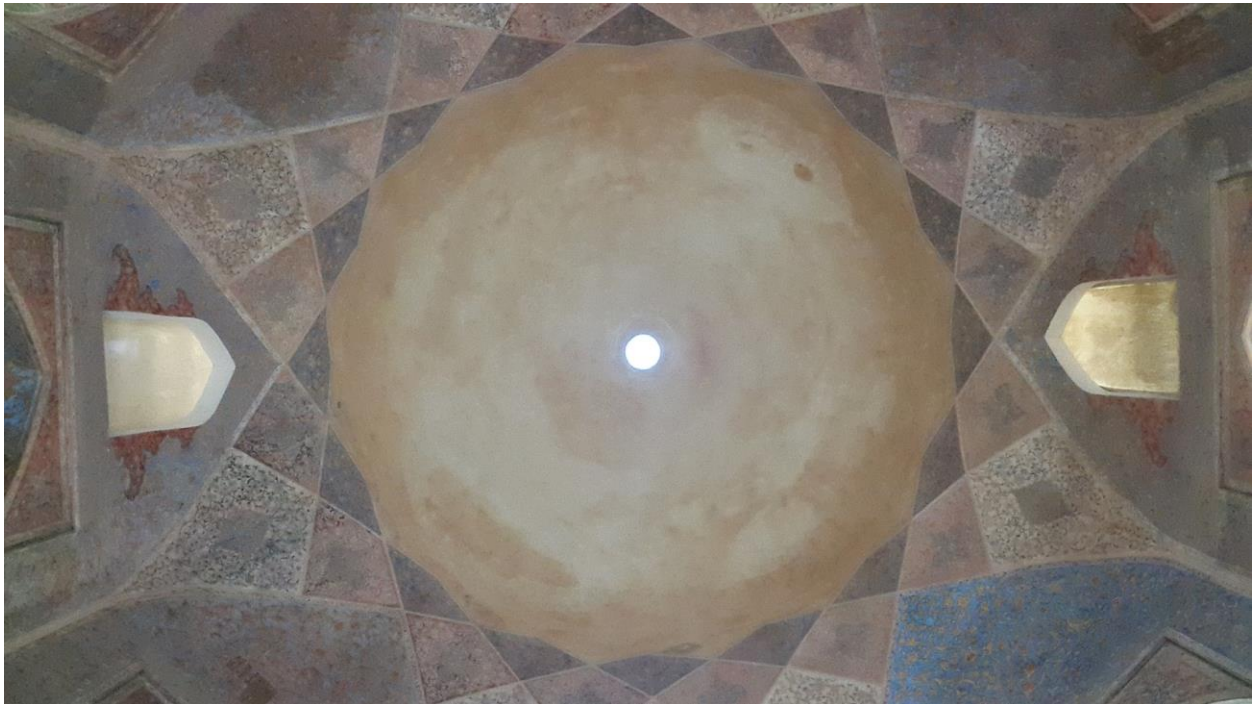
بهاران در کلات

در فصل بهار آب‌وهوای کلات نادری بسیار مطلوب است و بارندگی‌های بسیاری در آن رخ می‌دهد. کلات در ارتفاع 2 هزارمتری از سطح دریا واقع شده است و به همین خاطر باران‌های مستمر بهاری را تا خردادماه نیز در آن شاهد هستیم. همین مسئله باعث رونق کشاورزی و دامداری در این شهر شده است. هرچه به سمت تابستان نزدیک می‌شویم، دمای هوای کلات نیز افزایش پیدا می‌کند؛ اما حتی در مردادماه نیز دمای هوای کلات نادری چند درجه‌ای با شهرهای اطراف خود همانند مشهد تفاوت دارد. با نزدیک شدن به پایان تابستان و شهریور ماه، به تدریج هوا رو به سردی می‌رود و بارش‌های پاییزی نیز آغاز می‌شود.

مهمترین اثر باقی مانده از سلسله افشاریه با عنوان عمارت خورشید یا در گفته عموم کاخ خورشید در شهر کلات نادر قرار دارد و بنایی ۳ طبقه است که بخشی از حجاری‌های آن توسط معماران هندی انجام شد. این کاخ در مجموع ۱۲ اتاق دارد که داخل هر اتاق تزئیناتی از نقاشی و گچ‌بری دیده می‌شود. در میان این تزئینات، تصاویری از شاهزادگان نادری نیز به چشم می‌خورد. در وسط این بنای ۸ ضلعی، برج‌های استوانه‌ای مانند در دوطبقه قرار دارد که به گفته برخی شاید محل اقامت شاه و خانواده‌اش بوده‌است. زیبایی این عمارت بیشتر در آرایش نمای خارجی کنگره‌دار ساختمان است که در آن معماری مغولی-هندی به چشم می‌خورد. در وسط این بنا نیز از سطح پشت‌بام برجی مدور با ترک‌های شبیه نیم ستون معروف به خیاری احداث شده‌است. کاخ خورشید در طول زمان، دچار آسیب‌های فراوانی شد؛ از جمله این که هم‌اکنون ارتفاع بنای ۲۵ متری آن به ۲۰ متر

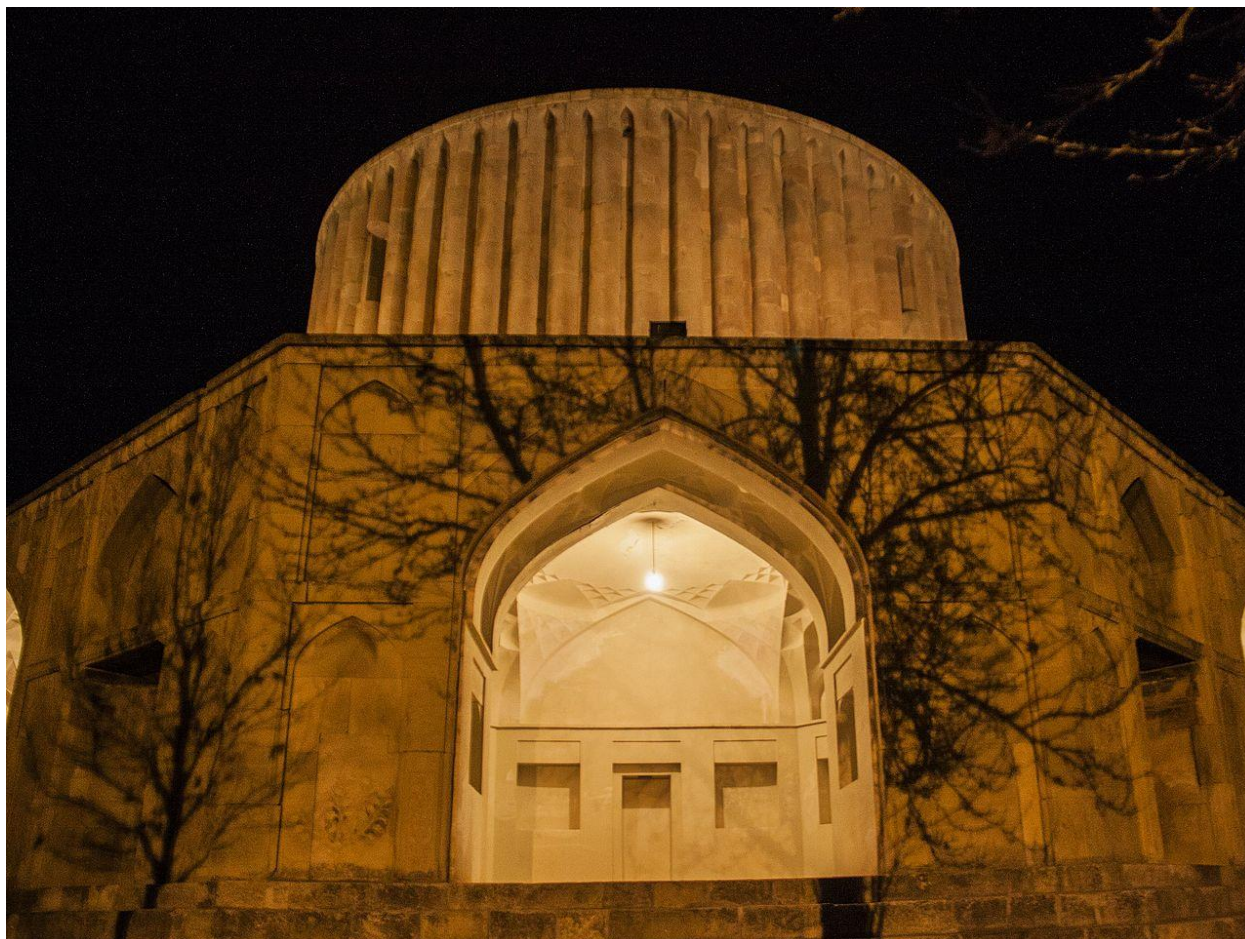
کاهش پیدا کرده است.

بیشتر بدانیم

در عصر سامانیان نیز کلات پناهگاه سرداران بوده و از دوران سلجوقی نشانه هایی مانند بند نادر بر جای مانده که اهمیت آن دشت را نشان می دهد. در دوران ایلخانان مغول کلات از اهمیت زیادی برخوردار بوده به طوری که تاسیسات دروازه ارغون شاه به دوران ایلخانی نسبت داده می شود. کلات در عصر تیمور در برابر حملات وی به سختی مقاومت نمود، آن چنان که در تاریخ آمده است، تیمور 14 بار به دژ کلات یورش برد و هر بار شکست خورد. اما بیش از همه دوره ها، در زمان افشاریه از اعتبار خاصی برخوردار گردید و دلیل آن را باید در دیواره های طبیعی و دروازه های قابل کنترل دانست که کلات بعنوان محل سکونت نادر و ذخایر ارزشمند وی انتخاب گردید.

قلعه طبیعی کلات محوطه ای بیضی شکل است با طول بیش از 30 کیلومتر و عرض 25 کیلومتر که در میان رشته کوه هزار مسجد قرار گرفته و این رشته کوه از جانب جنوب غربی حائلی طبیعی است که این شهر را از مشهد و چناران جدا ساخته است. آب و هوای کلات معتدل کوهستانی است. رودخانه پر آب ارچنگان و ایده لیک و دره قره سو از نواحی خوش آب و هوای کلات به شمار می روند.

قصر خورشید، برج ارغونشاه، بند نادری، کتیبه نادری، مسجد کبود، سد زاوین، آبشار غره سو و آبشار ارتکند جاذبه های شاخص کلات هستند.

عمارت خورشید یا قصر خورشید یک برج مقبره نیمه تمام است که در میانه شهر کلات واقع شده است. این عمارت سه طبقه در میان باغی به شیوه باغهای ایرانی بنا شده است. زیر زمین آن یا جای نگهداری بخشی از خزاین نادر بوده یا زندان و در حال حاضر نمایشگاه است. بند نادری که در دوران سلجوقیان از سنگ، آجر و ساروج بنیان گذاشته شده با ارتفاع 70 متر و عرض بین 7 تا 12 متر در میان دشت کلات و در مسیر رودخانه کلات بر پا شده که آب های جاری رود کلات را مهار کرده و در سطح دشت می گسترانیده تا زمین های زراعی دشت را سیراب نماید. کتیبه نادری در ابتدای دروازه ارغون شاه و بر بلندای 15 متری از کف رودخانه به خط نستعلیق با حاشیه و قاب مزین که 24 بیت شعر در مدح نادر شاه است. برج ارغونشاه در محلی بنام دربند در قسمت غربی شهر کلات واقع شده و در حدود 200 متری کتیبه نادری قرار دارد. ارتفاع برج حدود 9 متر است که از رودخانه بالغ بر 40 متر ارتفاع دارد و مربوط به دوره ایلخانی است. مسجد کبود گنبد نیز در فاصله حدود 200 متری شرق عمارت خورشید قرار دارد. این مسجد چهار ایوانی به دلیل رنگ کاشی های گنبد آن کبود نامیده شده است و یادگاری است از دوره سلجوقیان (سده پنجم و ششم هجری).

ساکنان کلات فارس، ترک و کرمانج هستند. شغل اغلب ساکنان کشاورزی، دامداری، باغداری و بویژه شالیکاری است که برنج کلات از انواع بسیار مرغوب برنج ایرانی است. زنان نیز اغلب به قالی بافی مشغولند. جشن های عروسی با مراسم ویژه ای از جمله اجرای رقص های سنتی و آیینی و کشتی با چوخه همراه است. طب سنتی در این منطقه کاربرد ویژه ای دارد.

دیدنی های اطراف کلات

کاخ خورشید

کاخ خورشید، بنایی ۳ طبقه است که اسرای هندی آن را بنا کردند. این کاخ مجموعاً ۱۲ اتاق دارد که داخل هر اتاق تزئیناتی از نقاشی و گچبری دیده می شود. در میان این تزئینات، تصاویری از شاهزادگان نادری نیز به چشم می خورد. در وسط این بنای ۸ ضلعی، برج های استوانه ای مانند در دوطبقه قرار دارد که محل اقامت شاه و خانواده اش بوده است.

زیبایی این کاخ بیشتر در آرایش نمای خارجی کنگره‌دار ساختمان است که در آن معماری مغولی - هندی به چشم می‌خورد. داخل اتاق‌ها با نقاشی و گچبری تزیین شده‌اند. در وسط این بنا نیز از سطح پشت‌بام برجی مدور با ترک‌های شبیه نیم ستون معروف به خیاری احداث شده‌است. کاخ خورشید در طول زمان، دچار آسیب‌های فراوانی شد از جمله این که هم‌اکنون ارتفاع بنای ۲۵ متری آن به ۲۰ متر کاهش پیدا کرده و طبقه سوم آن به شکل مخروبه درآمده‌است.

ارتکند

ارتکند تنها ۱۸ کیلومتر با کلات نادری فاصله دارد. برای رسیدن به آبشار ارتکند، ابتدا جنگل انبوهی می‌شویم که در سمت چپ آن رودخانه‌ای با آبشارهایی زیبا به چشم می‌خورد. پس از عبور از جنگل و دره‌ای زیبا به غاری می‌رسیم که در سوی دیگرش آبشار ۱۰ متری ارتکند قرار گرفته است.

دقت داشته باشید که راه دسترسی به آن دشوار است و بهتر است صبح زود را برای حرکت انتخاب کنید تا بتوانید نهایت بهره را از سفر خود ببرید و به موقع برگردید. در واقع حدود یک ساعت و چهل دقیقه در هر سمت از مسیرتان پیاده روی در پیش خواهید داشت.

آبشار قره سو

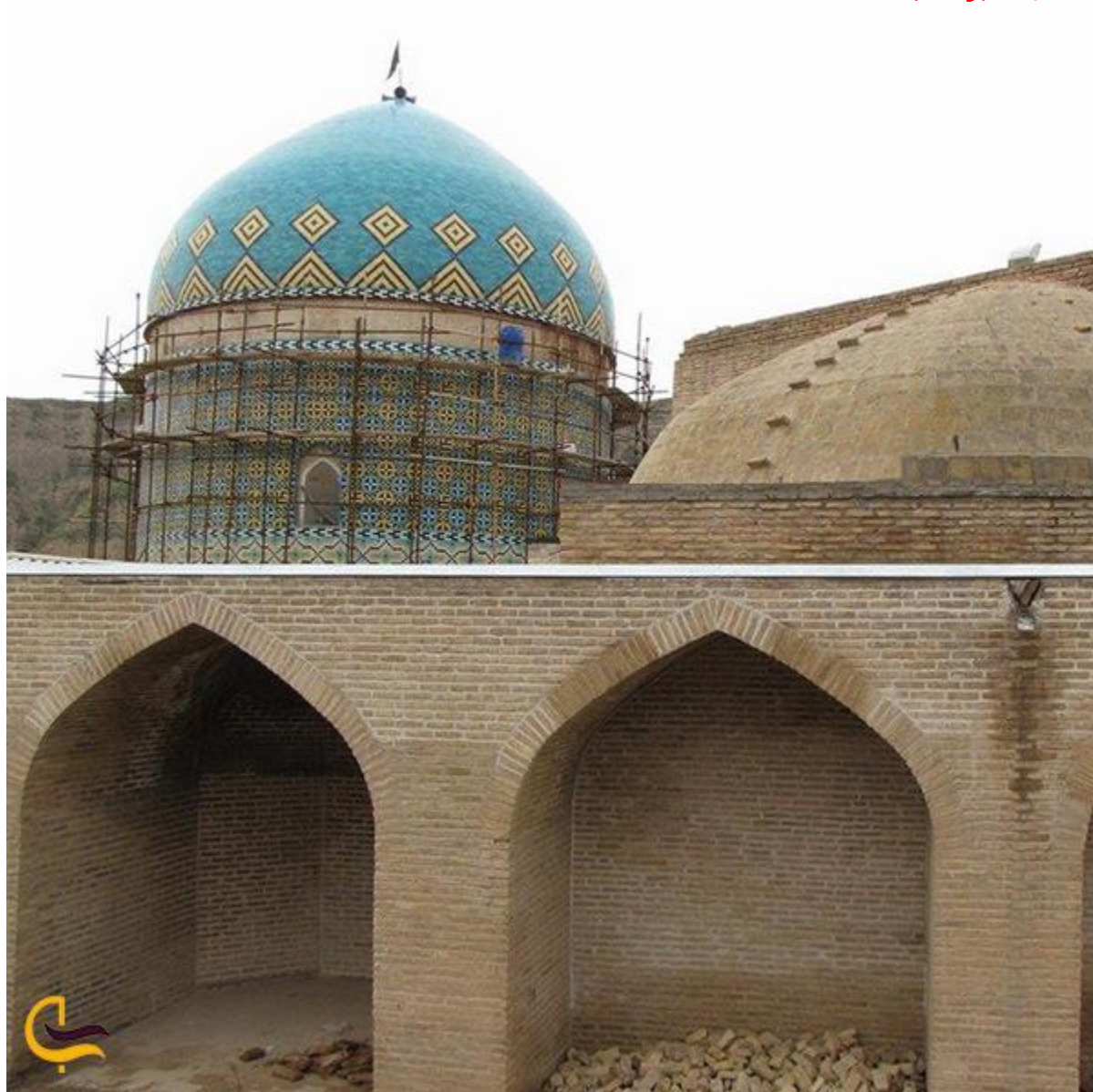
آبشار قره سو در کیلومتر با کاخ هورشید فاصله دارد و گفته می‌شود به دلیل نامناسب بودن آب کاخ نادرشاه دستور داده بود که آب آن را به نحوی به کاخ منتقل کنند. آن‌ها یک شبکه مهندسی شده و خارق العاده طراحی کردند که به وسیله لوله‌های سفالی به قطر ۵۰ سانتی متر آب را به کاخ منتقل می‌کردند. امروز بقایای این لوله‌ها قابل مشاهده است.

آبشارهای قره سو در فاصله ده کیلومتری جنوب غربی شهرستان کلات نادری با ارتفاع حدود ۱۱۹۰ متر از سطح دریا واقع شده‌اند. قره سو یکی از مهم‌ترین آبشارهای این استان به شمار می‌آید. بر دیوارهای دره نردبان‌های فلزی نصب شده تا مسیر رفت و آمد به آبشار را برای گردشگران آسان‌تر سازند.

شما باید هشت نردبان را طی کنید تا به سرچشمه این ابشار زیبا برسید.. قره سو واژه‌ای است ترکی و به معنی "آب سیاه" است و، چون بستر و کف رودخانه را سنگ‌های سیاه پوشانده، وقتی آب روی آن‌ها حرکت می‌کند، مسیر رودخانه سیاه دیده می‌شود.

مسجد کبود گنبد

کافی است تنها ۲۰۰ متر از کاخ خورشید به سمت شرق بروید تا به مسجد کبود گنبد برسید که به دلیل کاشی‌های کبود رنگش این نام را برای آن انتخاب کرده‌اند. گفته می‌شود بنای اصلی مسجد در دوران سلجوقیان (سده‌های پنجم و ششم هجری) در کلات نادری ساخته شده است و پس از آن نادر شاه آن را مرمت کرد و برخی از قسمت‌ها مانند بیتوتات و ایوان‌های اطراف را به بنای اصلی اضافه کرد. پسر فتحعلی خان جلایر، یلنگتوش خان نیز یک بار این بنا را بازسازی کرد. جلایری‌ها خاندان بزرگی بودند که از دیرباز از طرف پادشاهان ایران ماموریت حکومت بر کلات نادری را بر عهده می‌گرفتند و بزرگشان فردی است به نام تهماسب قلی خان جلایر که در دستگاه نادرشاه از جایگاه بالایی برخوردار بود. اکنون هم زیر گنبد

مسجد کبود گنبد کلات نادری سه سنگ قبر قدیمی به چشم می‌خورد که یکی از آن‌ها متعلق به گور حمید محمد خان برادر یلنگتوش خان مرمت‌گر مسجد است.

حمام نادری

حمام نادری یکی دیگر از جاذبه‌های تاریخی کلات نادری مشهد به شمار می‌آید. این حمام در نزدیکی مسجد کبود گنبد واقع شده است. جالب است بدانید که بر اساس اسناد تاریخی هدف از ساخت این حمام در نزدیکی مسجد این بوده که مراجعه‌کنندگان مسجد، پیش از ورود کاملاً طهارت بگیرند و پاکیزه باشند. این حمام دارای سرحمام، سردخانه، گرم‌خانه و خزانه است و جزئی از مجموعه مسجد کبود گنبد به حساب می‌آید. آب انبار این حمام در بخش شمالی مسجد واقع شده است و از آن برای تأمین آب حمام استفاده می‌کردند. آب این آب انبار نیز از آبشار قره‌سو و پس از عبور از باغ عمارت خورشید تأمین می‌شد. قدمت ساخت این حمام به دوران نادرشاه افشار باز می‌گردد و به همین خاطر آن را حمام نادری می‌نامند.

آدرس: کلات نادری، بلوار امام رضا، مسجد کبود گنبد

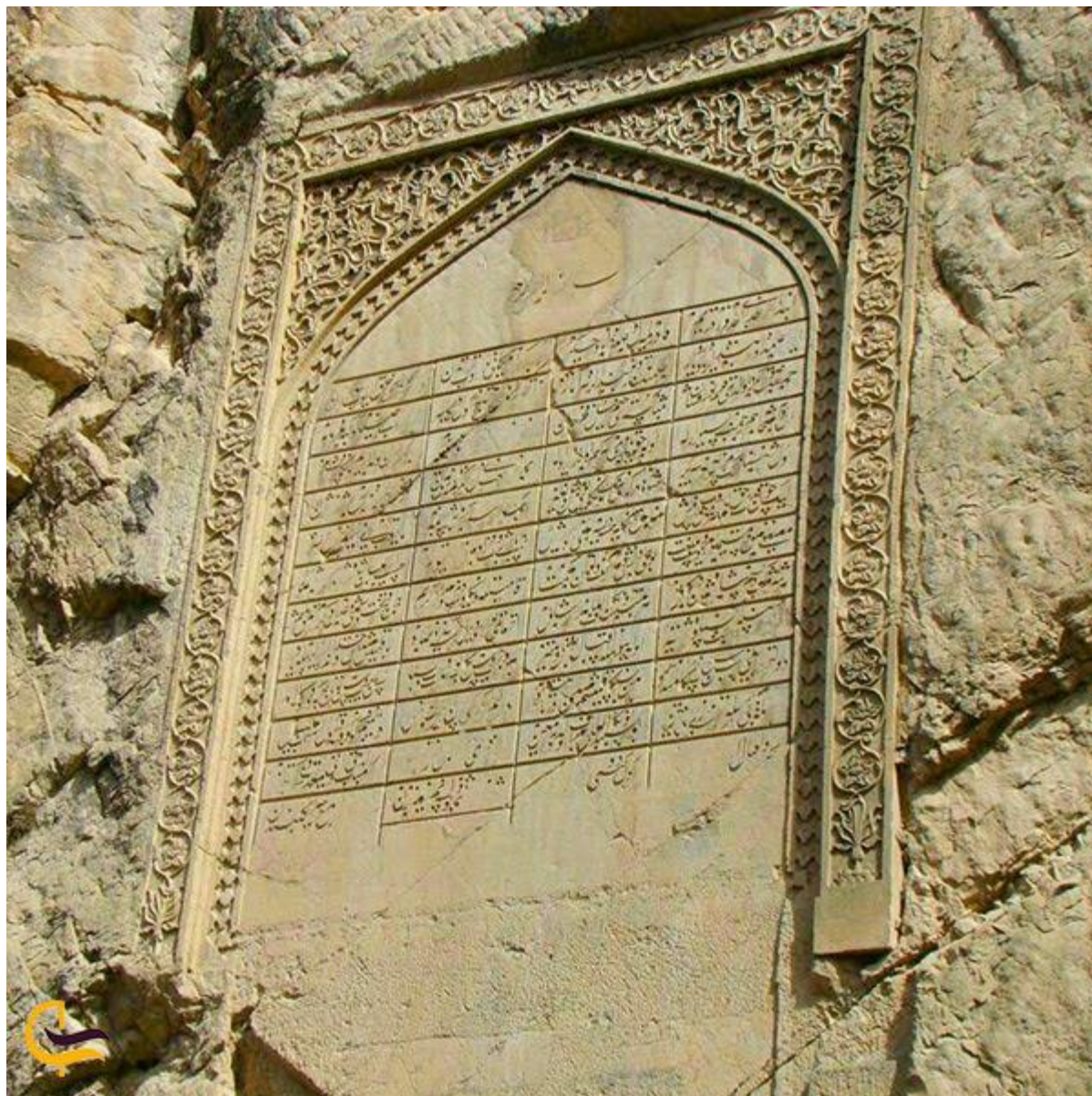
بند نادری

در 4 کیلومتری شرق کلات نادری مشهد می‌توانید شاهد سدی بزرگ و باشکوه با نام بند نادری باشید. بند نادری سدی عظیم از جنس آجر و ساروج است که تاج آن در حدود 95 متر ارتفاع دارد و ضخامت آن به 20 تا 27 متر می‌رسد. قدمت این سد به دوران سلجوقی باز می‌گردد. نادرشاه افشار آن را در طول مدت حکومت خود، به صورت کامل بازسازی کرد. ساخت چنین سدی در دوران سلجوقی با ابزارهای بسیار ابتدایی، کار کاملاً دشواری است و می‌توان آن را یک اعجاز در دنیای معماری دانست. خوشبختانه این سد هنوز هم پای برجای باقی مانده و امکان بازدید از آن وجود دارد. این بند روی رودی با نام ژرف رود ساخته شده بود که متأسفانه امروزه اثری از آن باقی نمانده است.

آدرس: کلات نادری، 4 کیلومتری شرق کلات
کتیبه نادری

در بخش ورودی بند ارغونشاه، یعنی همان دروازه قدیمی شهر کلات نادری مشهد، کتیبه‌ای بر روی کوه به چشم می‌خورد. این کتیبه به دستور مستقیم نادرشاه افشار ایجاد شده است و آن را در دره گز خراسان حکاکی کرده‌اند. در سال 1155، نادرشاه افشار به گلبن افشار، شاعر دربار فرمان داد تا به زبان ترکی مدحی در وصف او بسراید. سپس دستور داد تا این مدح را روی کوه حکاکی کنند تا همیشه به یادگار باقی بماند. حکاکی این کتیبه عظیم بیش از 2 سال به طول انجامید و متأسفانه با مرگ نادرشاه نیمه‌کاره رها شد. کتیبه حدود 15 متر از رودخانه ارتفاع دارد و نمی‌توان نوشته‌های آن را به راحتی از دور خواند. روی این کتیبه 24 بیت شعر ترکی حک شده است که فقط بخشی از آن را می‌توان خواند.

آدرس: کلات نادری، خیابان معدآباد

اقامتگاه نادر

در غرب منطقه خشت، آثاری به جای مانده است که آن را اقامتگاه نادر می‌نامند. این مکان تاریخی بر اساس اسناد به‌جای مانده، اقامتگاه نادرشاه افشار بوده است. این اقامتگاه در گذشته دیوارهای سنگی عظیم و تالارهایی باشکوه داشته که امروزه چیزی از آن به جای مانده است..

تهیه و تدوین:

حجت فرهنگدوست

Instagram:Farhangdoost_h